

"Joe Keller ja ta poisjad"

"Estonia" lavastuses

Pole vist ühtki reisisooni selle A. Milleri näidendi kohta, kus poleks tsiteeritud Joe Kelleri märkimisväärset repliiki:

"... Ühendriikides pole mitte ühtki puhast senti. Kes on kasu saama töötanud selle sõja ajal? Ous nad andnud ühtki kahurit, ühtki veoautot enne, kui on saanud selle eest kasu? Ei, Ameerikas pole puhast raha! Sõda ja rahu — see on dollariid ja sendid, hõbe ja vask —, mis on siin puhast?"

Milleri näidendis on uudne see, et need paljastavad sõnad lausub mitte positiivne kangelaane, vaid äärmes Joe Keller, kes ise on liusa kopika sõjatehnikumusest tasku pistnud. Oma paljastava repliigi lõpetab ta sõnadega:

"Sel neelul maal on igatühe koht turmis, mitte ainult üksi!"

Joe filipika on seega mõeldud mitte sõjas rikkaks jäänud inimeste taunimiseks, vaid enda õigusnarmeks.

Joe ei või ega taha aru saada oma rõhnast. Talle tundub, et ta talitas nii, nagu oleks tema asemel tahtnud äga teine äärmes. Ja see on kohutav. See on seda kõrg hularaum, et kelleleid on palju, sest üheksa kümnest ameerika vabriikandist oleksid taolisse situatsiooni sattudes tahtnud samuti. Oleksid rahuliku südamega sõjaväele müü- nud praakosi, defekteid lennuki- mootoreid, eeliszades ennen amee- rika lendurite surma, kui edasiste keeliumise kaotamist.

See juhtub on tüübiline, sest

Joe Keller, käsitöölisest võrsunud keskmist sorti vabrikant, on kesk- mhe ameeriklane, tema mõttekäik vastab suure hulga suuremate ja väiksemate omanike mõttekäigule.

Joe Keller kõneleb, et kõik, mis ta on teinud ja teeb, teeb ta oma perekonna heaks. Ise ta võiks väga hästi elada veerandi dollariiga päevas, kuid perekond.... Keller ise usub sellesse. Ta näib ka hea perekonnahümnena ja hoolitseva isana. Kuid Keller riisus ise en- dalt õiguse ennast nimetada isaks, tappes oma poja Larry. Jah, Kel- ler on oma poja mõrvar. Ta kin- nitab küll, et Larry pole kunagi jennanud jennukeit "P-40", mille mootori'le osi lootis Joe Keller, ja et seepärast Kelleri poot sõjaväele müüdüd silindrite praakpead ei saa Larry hukkumist põhjustada. Kuid saates sõjaväele praakosi teadmisi- seega, et need võivad saatuslikuks saada võõrastele poegadele, õigus- tab Joe Keller sellega neid, kes võib-olla oleksid varustanud praak- silindritega tema poja jennukeit, s. o. Larry vanetuid mõrvaraid.

Ei, mitte perekonna pärast ei tõuganud Joe Keller oma võistle- jaid teelt, mitte poegade heaks ei laelanud ta oma tööstust, müüdüd alavastuslikku toodangut, ekspuatsioneerid töölisi. Kapitalismi ineri's. Kerge kasu saamise ineri's- need olid, mis tõukasid Joe'd ta- gant, mis panid teda eelstama sa- dade ameerika lendurite võima- likku hukkumist ühe päeva ka- sumi kaotamiseks. Ei, mitte laste heaks ei jäänud

Kellerile vaja verrega märitud doi- lareid, vaid lapseid olid talle vaja oma teguviisi moraalses õigusa- miseks.

A. Milleri näidendis pole Joe Keller mitte ainult süüalune, vaid ka ohver. Oigemini: ta on asi- tõendi, inditi's kapitalismi ideoloogia vastu. Joe Keller saatis korda kogu elu on teda õpetanud, et hoo- litseada tuleb ainult enda ja oma perekonna eest, et on vaja teha dollariid, sest et kogu õnn ikkikub nendes, et ei tule nina pi'sa polli- tikasse ega filsoofiasse. Ja selles näidendis jõud. Selles, et süü- distus on pöördud mitte üksiku Joe Kelleri vastu, mitte eksklusiv- sete õelarte kapitalistide, kapitalis- mi ideoloogide vastu, vaid kogu kurkkuusa "ameerika mõtteviisi" vastu, mis inimesest imeb välja kõik inimliku ja annab talle ase- mele hinge "krabisevaid dolla- reist".

"Estonias" pole Joe see lihtne, subjektivselt mitte-halb inimene, mis ta on näidendis. Ta ei osutu süüdistusse tunnustajaks. Tõsi küll, Eesti NSV rahvanäitleja P. Pinnu alustab osa sellise tooniga, mis paneb ootama psühholoogiliseid, peent, sotsiaalselt sügavat, eluliselt õiget, kuhu lahlikoormist, üpris lähedast sellele, mis Miller on ku- jutunud. Tema Joe's on niihästi seda keskendatud, mida autor oma häärenätkuses märgib, kui ka inli- mese rahu, kes ei kahle oma au- tusesse, ja jämedat huumorit ning kodusust. Esimese vaatuse alguses

antud kuju tundub mitmekilgine, elustvõetuna. Kuid sedamööda, kuidas tegevus areneb, kuidas osa esitab näitlejale üha suuremaid ja suuremaid nõudmisi, muubub selle tõlgitsemine ka ühekülgsemaks ja pinnapealsemaks, vähem eluliseks. Süüdistuse tunnustaja asemel sel- seb meie ees 'vaatralne, paksnit musta värviga joonistatud kurja- tegija. Kaheldemata on Pinnal või- malusi osa materjali põhjal huvil- tavama, sügavamalt — niihästi sot- siaalselt kui ka psühholoogiliselt — tõlgitsetud kuju loomiseks.

Vaevalt oleks õiglane selles tõl- gitsemise lihtsustamises süüdistada ainult osatähtjaid. Suur osa süüst lasub kindlasti ka näidendil lavas- tajal, Eesti NSV teenelisel näitle- jal A. Särevil. Eelmist sama ja- vastava poolt lavastatud ameerika näidendi "Süüavad juured" lavas- tust, mis teravdas ja svendend osas- listes sotsiaalsel iseloomust, tä- histas väga peen-psühholoogiline kujude tõlgitsemine, sügavalt läbi- mõeldud realismik mäng. Vastandina sellele "Joe Keller ja ta poisjad" lavastuses välidb A. Särev nagu etekavastetult peensusi, nihaanse- ringuid, kiskudes liiaks alasti näi- dendid tendentsi ja tegeleaste iselo- o- münd.

Erti on lavastuses alasti kiskud Kelleri naise Kate'i iseloom ja tee- ma. Näidendis jätab Kate esialgu mulje enamast, kes armastab piirittult oma lapsi, kes usub fanaatiliselt oma hukkunud poja Larry tagasi- tulekusse. Altes aegamis: saab sel- geks, et Kate valetab, et teeskleb emastadame valtu, et usku Larry tagasi tulekusse vajab ainult selleks, et mitte pädada oma meest poja mõrvariks ja ennast selle mõva osaliseks. Ema kujus näitab A. Miller perekonna jagunemise paraammatust kapitalistlikkus ühis- konnas, jagunemise, mis algas ema-

unde asendamisega egoistlike kaa- lultustega.

Lavastaja ja Kate'i osa väitijate Katrin Välbe on õigesti mõistunud ja Kate'i teemat ja seda kuju täp- selt tõlgitsemund. Kuid see tõlgitse- mine on entud liiga sirgejooneliselt- jämedalt. Juba Kate'i esimeses javalatulekust näeb publik, et ta ei teeskleb, valetab, et ta on karm ja kalk naine.

Kuid üh-lasli on Katrin Välbe mängus rida suurepäraseid kohtit- seahuligas sügavdramaatilisi, naa- g- stseen, kus Kate kogemata reedat- Joe, võt Larry viimse kirja juge- misestseen. Tahaks, et näitlejann- vaataks oma osa uuesti läbi ja taot- leks selles suuremat psühholoogi- list peenus', tema poolt õigesti ja sügavalt arusaadud iseloomu tõlgi- semisel.

Joe ja Kate'i osa tõlgitsemise- märgatav. Ihtsustamise tendent- pole õnneks puudutanud Christi osa Reas 'aatreis on Christ tõlgitsemis- positiivse kangelasena. Kuid vae- valt Miller taolises Christi näidati- kaasreages Ameerika positiivset kan- gelast. Mele arvates tahis Miller selle osaga öelda, et inimesed, kes subjektivselt faksimi v'ihkavad reaktisiooni taunivad, progressiiv- selle ideedele keasa tunnevad, kuid võile, objektivselt valavaad vet- reaktisiooni veeikle. Näidendis üt- leb George Dever Christie:

"Sa pole kunagi olnud võitlejate ja su sõltamatumistis pole siin- kunagi tõuganud lõomise. Sa jäit- alati kõrvale, kub stundused siin- oma vooluga keasa ei kiskunud"

Chris kuuub selle kahjuks üpris- arvuka progressiivset meelestaiud kodanuse hulka, kes küll õigest- mõtlib, kuid ei kohandu võitlema Kõige rohkem, milleks ta on või- meline, on mitte osa võtta eba- õigest üriusust, ho'duda kõrvale kuud ta pole võimelne pealtme-